

PITANJA I ODGOVORI

ŠIPAK, MOGRANJ ILI NAR NA KNJIŽEVNOJ RAZINI

Danica Kuštrak, sveučilišna profesorica farmakognozije, piše studiju o biljci koja se latinski zove *Punica granatum*, pa pita koju riječ da upotrijebi jer ta biljka ima mnogo naziva, a ona se koleba između triju: *šipak*, *mogranj* i *nar*.

Pitanje je zaista opravdano jer nazivi za biljke u hrvatskome jeziku nisu još normirani iako ima pokušaja u tome smislu. Najnoviji je za drvenaste biljke knjiga Želimir Borzana, *Imenik drveća i grmlja*, Zagreb, 2001. Ta bi knjiga trebala dobiti dobar jezikoslovni osvrt, ali što se mene sada tiče, ostavljam to po strani i vratimo se biljci *Punica granatum*. Ona zaista ima mnogo naziva. U *Botaničkome rečniku* Dragutina Simonovića, Beograd, 1959., gdje se bilježe sva imena s hrvatskoga i srpskoga jezičnoga područja, navedeno ih je još 26: *devediš* (A. Pihler, iz Hercegovine), *glavaš* (Glück, iz BiH), *granat-drvo* (J. Vujić+, sa + su označene srp. potvrde), *granat-jabuka* (G. Lazić+), *kalina* (N. Ranojević+), *kalinka* (Ž. Jurišić+), *ljutak* (V. Karadžić, njegove potvrde ne moraju biti srpske), *ljuti šipak* (B. Šulek), *ljutun* (Ž. Jurišić+), *magranj*, *margarana*, *margelan* (B. Šulek), *medun* (V. Karadžić), *mologranj*, *mugranja* (B. Šulek), *nara* (M. Medić), *pasovni šipak* (V. Karadžić), *pitomi šipak* (M. Medić), *pomagrane* (B. Šulek), *puklaš* (V. Karadžić, za napukli plod), *punigram* (M. Medić), *sladun* (V. Karadžić), *slatki šipak* (Ž. Jurišić+), *šip* (D. Simonović+), *zamorac* (M. Popović+), *zrnata jabuka* (B. Šulek).

Treba još spomenuti i *granat*, koji Simonović ne spominje, a zabilježen je u našim rječnicima.

I kad bi se uzeli u obzir samo oni nazivi koji imaju hrvatske potvrde, bilo bi ih previše. Najbolje je za književni jezik kad jedan pojam ima jednu riječ. To se u književnome jeziku ne može uvijek postići, ali treba tomu težiti, pogotovu u nazivlju pojedinih struka. A *šipak* i *mogranj* idu u botaničko nazivlje.

Mislim da *nar* možemo odmah izbaciti iz konkurencije ne samo što je turcizam nego što je u našim priručnicima relativno rijedak ili ako je spomenut, naveden je s izrazitom prednošću drugih naziva, a prema istraživanju dr. Muhameda Čemalovića (*Divlji šipak*, Mostar, 1979.) *nar* se ne upotrebljava nigdje u Hrvatskoj. *Granat* je latinizam, kako pokazuje i njegovo latinsko ime, ali je inače još rjeđi od *nara* i ne dolazi u uži izbor.

U najuži izbor dolaze dakle samo dva naziva: *šipak* i *mogranj*. *Mogranj* je talijanizam, jedino je *šipak* naša riječ. Jasno je da bi *šipak* bio najbolji izbor kad bi u izboru bilo samo *šipak* ili *mogranj*, ali kako se šipkom naziva i plod divlje ruže, i u tome je značenju tako proširen da se ne može više potisnuti, sjetimo se samo izraza *čaj od šipka*, to smeta značenju *šipak* za pojam *Punica*. Želimo li *šipak* odabrati i za rod *Punica*, to taj šipak treba dobiti razlikovni atribut, kao što ga je i dobio, pa se *Punica granatum* naziva *pitomi* ili *morski šipak*. To bi bilo rješenje, kao što imamo *pitomi* i *divlji kesten*, kad na izbor ne bismo imali i jednorječni izraz.

Mogranj jest talijanizam, od talijanskoga *melograno* (*melagrana* je naziv za plod).

ali je jezično tako promijenjen da u njegovu glasovnome liku u našem jeziku ne prepoznajemo talijanizam, a taj lik ujedno kazuje da je primljen odavno. I zaista, zabilježen je u više naših rječnika, prvi put u Mikaljinu rječniku 1649., a tako se i danas govori u mnogim krajevima u Dalmaciji.

No prije nego završim da još pogledamo kako je u nekim priručnicima. Najprije u dva naša *Rječnika hrvatskoga jezika*, Aničevu i Šonjinu, dakle u dva najnovija djela koja bi trebala imati i najveću normativnu crtu.

Na rječniku koji je rađen pod uredništvom Jure Šonje, radilo je tridesetak suradnika i zato je u mnogim pojedinostima bolji od Aničeva, ali ovdje nije dovoljno određen. U njemu nalazimo *granat* 1. u mineraloškom značenju, a 2. u botaničkom, gdje je *šipak* dodan kao istoznačnica. *Nar* upućuju na *mogranj*; *mogranj* opisuju i daju istoznačnicu *šipak*. Pod *šipak* daju doduše na 1. mjestu latinski naziv *Punica granatum*, ali značenje opisuju kao "divlja ruža iz porodice mogranja", 2. plod te biljke, 3. uzgojene odlike s velikim žuto-crvenim plodom punim kiselo-slatkih sjemenka; *nar*, *mogranj*, 4. *preneseno vulgarno* ništa: *šipak tebi*. Mislim da je zbrka poprilična, pogotovu što poslije toga dolaze fraze: *dati šipak*, *poka-zati šipak*, *pun kao šipak*.

Anić ima nešto bolje, ali ne tako da bismo mogli odabrati najbolji naziv. Pogledajmo zato u stručne priručnike.

Ljubiša Grlić u knjizi *Samoniklo jestivo bilje*, Zagreb, 1980., ima naziv PORODICA ŠIPCI -- *Punicaceae*, a pod tom porodicom prikazuje samo jednu biljku pod nazivom ŠIPAK -- *Punica granatum*, a kao druge nazive dodaje *mogranj*, *nar*, *granat*, *granat-jabuka*. U tekstu piše "Plod (šipak) sazrijeva od septembra". Pod na-

zivom DIVLJA RUŽA, *Rosa canina*, kao druge nazive ima: *pasja ruža*, *šipak*, *divlji šipak*, *šip*, *šipkovina*, *šipurika*, *šipurina*.

Jure Radić u knjizi *Bilje Biokova*, Markarska, 1976., ima porodicu ŠIPCI, Rod: ŠIPAK, MOGRANJ, a zatim navodi dvije podvrste:

– slatki šipak, sladun, medun, *Punica granatum*

– ljuti šipak, ljutun, *Punica granatum* var. *acida* (P. g. var. *silvestris*),

a *Rosa canina* mu je *šipurika*, *divlja ruža*, *pasja ruža*. Opća enciklopedija, III. izdanje, ima: MOGRANJ ili ŠIPAK i pod tom natuknicom opisuju biljku *Punica granatum*, a na toj je stranici i njezina slika, ŠIPAK im je "naziv za plodove ruža", a NAR upućuje na ŠIPAK, ŠIPAK ili NAR upućuje na MOGRANJ. Malo jest okolo pa na čoše, ali se ipak jasno vidi da su kao osnovni naziv odabrali *mogranj*.

Tako je učinio i Ivan Šugar, jer je on preveo knjigu Paola Lanzar i Mariella Pizzetti, *Drveće*, Zagreb, 1984., i upotrijebio samo *mogranj*.

Najnovija knjiga iz botanike, knjiga Želimira Borzana, koja teži da bude i normativna, s. v. *Punica* ima na prvome mjestu *mogranj*, na drugome *šipak*, a s. v. *Punica granatum* na prvome mu je mjestu *pitomi mogranj*, na drugome *zrnati mogranj*, a na trećem *zrnati šipak*. Autor u Uvodu jasno kaže: "... preporučam za upotrebu prvonavedeno ime." (Str. 14.)

Mislim da sada nije potrebno gledati kako je u lijepoj književnosti, ali kad sam već skupljao primjere, pogledajmo što sam našao:

Prozori su gledali u vrt, zasaden narančami i granatami. (Becić) – ...njena su usta crvenjela kao otvor napuknutom mogranju (Nazor) – Sad baš imam izbor lijepoga cvijeća! – nadoda stara Kristina: -- Ružica bijelih i žutih, ljubica, mirte, mo-

granja i hrizantema. (Bego) – Nasmijan i vedar prolazim kroz svijet, usta punih sreće kao mogranj zrnja (Angjelinović).

Iz svega bi se moglo zaključiti da za vrstu *Punica granatum* prevagu odnosi *mogranj*, a s književnojezičnoga se gledišta može reći da je to dobro rješenje.

Stjepan Babić

OTKIVAK I TRAKA

1. Otkivak

Ante Milas, dipl. ing. strojarstva, radi u splitskome brodogradilištu i susreće se s izrazima *otkov* i *otkivak* za proizvod izrađen tehnološkim postupkom kovanja pa pita koji je od njih primjereniji hrvatskomu književnomu jeziku.

Ne razmišljajući mnogo, čovjek bi rekao *otkivak* jer imenice na *-(a)k* znače posljedak glagolske radnje: *isječak, izložak, narezak, privjesak*, a *otkov* bi mu značio što apstraktno, npr. glagolsku radnju, kao što imenica *kov* znači što apstraktno. No kad uzme u obzir riječ *okov*, koja znači samo što konkretno, "ono čime je što okovano", zatim verige, lance na kažnjeniku, onda se vidi da odgovor ne može biti baš tako jednostavan, pogotovu što *okov* nije prava analogija riječi *otkov* jer *okov* znači više dijelova i prema tome ima neko zbirno značenje, a kad znači "verige", "karike", obično se upotrebljava u množini.

Pogledamo li u tvorbu riječi, onda ćemo vidjeti da ni s pomoću nje odgovor nije jednostavan jer imenice tvorene sufiksom *-(a)k* znače uz konkretno i što apstraktno, kao *boravak*, kao što i izvedenice s nultim sufiksom znače što konkretno i apstraktno, *napoj, doček...*

Sve to pokazuje da odgovor na takva pitanja nije jednostavan, pogotovu kad u traženju najboljih rješenja nema dovoljno potrebnih analogija. Jezikoslovac se osjeća pomalo neugodno kad ne može odgovoriti s potpunom sigurnosti. Pa ipak, odgovoriti treba.

Pogledamo li u naše rječnike, onda tih riječi u njima nema, pa ni *otkova*, jedino u Hrvatskome enciklopedijskome rječniku nalazimo *otkivak* "ono što se dobije u otkivanju", ali u istome značenju i *otkovak*, i to postavlja novo pitanje: *otkivak* ili *otkovak*?

Kad pogledamo druge riječi koje u osnovi imaju glagole *kovati* i *-kivati*, vidimo da prevladava korijen *kov*: *kovač, nakovanj, pakovak* ('kalk'), *potkova, zakovica* ('nitn'), i zbog toga bi riječ *otkovak* trebala imati prednost, to više što V. Dabac u Tehničkome rječniku, 2. dio, Hrvatskosrpsko-njemački, Zagreb, 1970., ima samo *otkovak*, a *otkivak* nema.

Sve to kazuje da se može preporučiti *otkovak*.

2. Traka

U istom pismu A. Milas postavlja još jedno pitanje na koje isto tako odgovor nije jednostavan. Milas pita: "Takoder me zanima je li riječ *traka*, koju koristimo za limove male širine, u duhu hrvatskoga književnoga jezika, te (ako nije) koja je zamjenska riječ za nju? Može li se umjesto riječi *traka* koristiti riječ *plosnati lim*?"

Nesigurnost u odgovoru potječe odatle što se u hrvatskome književnome jeziku s obzirom na riječ *traka* teorija i praksa podosta razilaze. U praksi je riječ *traka* prilično proširena, a normativnim priručnicima jasno diskrimirana.

U Brodnjakovu Razlikovnome rječniku hrvatskog i srpskog jezika piše ovako: